

SAMOUBOJSTVO

/Psihološko-socijalni i teološko-moralni vid/

Dr Marin SRAKIĆ

„Pametan čovjek umire kad hoće –
budala kad mora”.

/Iz oprostajnog pisma jednog samoubojice/¹

I. FENOMENOLOŠKI VID

1. POJAVA I DEFINICIJA SAMOUBOJSTVA

Iako je samoubojstvo staro kao i čovjek, ono je „uvijek bilo zagonetka nad zagonetkama”². Naime, potpuno shvaćamo kad se čovjek grčevito bori za svoj život, jer to izvire iz naravi njegova bića koje teži prema razvoju, usavršenju i produktivnosti. Naprotiv, vrlo je teško razumjeti kad netko sebi želi smrt i kad si je hotimično zada. Samoubojstvo je događaj koji zahvaća ne samo žrtvu nego i druge. Ono je tragedija bolna za ukućane, neugodna za očevce, neprijatna za znance. Nitko nije sposoban dati uvjerljiv odgovor na njihov tjeskobni „zašto”. Razlozi navedeni u oprostajnom pismu nisu ni uvjerljivi ni dovoljni, ni onda kad govore o slobodi koja se ne može drugačije postići: prema mišljenju *Ericha Fromma* samoubojstvo je zapravo bijeg *od* slobode^{3, 4}.

Ta se zagonetka pojavljuje i u času kad namjeravamo dati *definiciju* koju bi bez prigovora svi prihvatili i kojom bismo obuhvatili sve, i one „granične” slučajeve samoubojstva. Većina leksikona zapadnih zemalja shvaća samoubojstvo ubojstvom čovjeka izvršenim od njega samoga, a neki bi autori htjeli rezervirati izraz samoubojstvo „činu po kojem čovjek pri punoj svijesti, iako može izabrati život, izabi-

1 Citirano prema: ŠOVLJANSKI, M. i KAPAMADŽIJA, B., *Pravo na samoubistvo*, u: *Engrami* 3, 1981, 1–2, 129.

2 MILOVANOVIĆ, M., u: KAPAMADŽIJA, B., *Samoubistvo – zasto? Nema neozbiljnog pokušaja*, u: *Eliksir* 42, 1975, 4, 65.

3 ANTONELLI, F., *Per morire vivendo. Psicologia della morte*, Città Nuova Ed., Roma 1981, str. 119.

re smrt bez etičke nužnosti". Ovi autori polaze sa stajališta da se netko može ubiti iz neznanja, nerazboritosti, slučajno, po naredbi ili pritisku, zbog eutanazije, luđila, te zbog svjesne i promišljene odluke, koja jedina zaslužuje ime samoubojstvo⁴. Mnoge definicije sadrže jedino one elemente s kojih polazi analiza ovog fenomena⁵.

Jedni razlikuju izraz „ubojstvo sebe” direktno ili indirektno od izraza „samoubojstvo” (suicidum)⁶. Drugi izrazom samoubojstvo označavaju samo „direktno ubojstvo sebe”, a neki opet uključuju i „indirektno”. Neki autori u definiciju ubacuju dodatak „bez dopuštenja nadležnog autoriteta”, pa bi definicija glasila: „Samoubojstvo je direktno ubojstvo sama sebe bez dopuštenja nadležnog autoriteta”. Ne slažu se svi tko je taj autoritet, Bog sam, ili i društvena zajednica⁷. Ovo neslaganje pri definiranju samoubojstva dolazi ponajviše odatle što je ono vrlo složen problem koji se može promatrati s povijesnog, etnološkog, sociološkog, psihološkog, patološkog, biblijskog, etičkog, semantičkog i teološkog stajališta, a i s mnogih drugih stajališta. S raznih formalnih vidova govori se o smišljenom i afektnom, naprasnom i polaganom, direktnom i indirektnom, aktivnom i pasivnom, javnom i tajnom, pojedinačnom, dvojnomo, višestrukomo, heteroseksualnom i homoseksualnom, altruističkom, tendencioznom, demonstracionom, simuliranom i disimuliranom, paničnom i anomičnom, „bilansnom”, egoističnom, patološkom, normalnom, filozofskom, individualnom i kolektivnom, političkom i religioznom samoubojstvu⁸.

U novije vrijeme pojava samoubojstva izaziva sve življi interes i zbog tragičnih dimenzija o kojima svjedoče statistički podaci i zbog novih oblika samoubojstva na koja se ne mogu primijeniti kriteriji iz prošlosti. Kroz posljednjih pedesetak godina o samoubojstvu je napisao oko 10.000 naslova⁹. U Jugoslaviji su u posljednjih deset godina održana četiri simpozija suicidologa o prevenciji samoubojstava (Zagreb 1972, Bled 1975, Novi Sad 1977, Herceg-Novi 1980)¹⁰. „Indeks” samo-

4 ZANALDA, A., *Il suicidio dal punto di vista medico-psicologico*, u: AA. VV., *Medicina vita e morale*, Edizioni Lince, Vicenza 1963, str. 105–106.

5 Usp. MILOVANOVIĆ, M.M., *Samoubistvo*, Scientia, Beograd 1929, str. 9.; SHNEIDMANN, E.S., *An Overview: Personality, Motivation and Behavior Aspects* (ed L.D. Han-koff) PSG Publishing Co, Littleton, Ma, 1979, str. 143–163.

6 Čini se da je Iohannes Caramuel O. Cist. u XVII stoljeću prvi upotrijebio izraz „suicidium”.

7 VAN KOL, A., *Theologia moralis*, T.I., Herder, Barcinone 1968, str. 664; ALAIMO, B., *De suicidii definitione*, u: *Antonianum* 33, 1958, str. 13–44.

8 HOLDEREGGER, A., *Der Suizid Humanwissenschaftliche ergebnisse und Ethische Problematik*, Freiburg i.Ue, 1977., talijansko izdanje: *Il suicidio risultati delle scienze umane e problematica etica*, Cittadella Ed., Assisi 1979, str. 42.; MOROVIĆ, A., *Samoubojstvo*, u: *Medicinska enciklopedija* T. 5. LZJ, Zagreb, 1972, str. 656.

9 Usp. H. ROST, *Bibliographie des Selbstmordes*, Augsburg 1927; FARBEROW, N. L., *Bibliographie on Suicide and Suicide Prevention. A Publication of the National Clearinghouse for Mental Health Information*, Maryland 1969.

10 Usp. *Osnove prevencije samoubojstva u Jugoslaviji*. Materijali Prvog jugoslavenskog simpozija o prevenciji samoubojstva, Zagreb 29. i 30. IX 1972, Zagreb 1973; *II. Jugoslovenski simpozijum o prevenciji suicida*, Bled 2–4. X 1975., Zbornik radova, Galenika Beograd 1976; – *Engrami*, časopis za kliničku psihijatriju, psihologiju i granične discipline, 3, 1981, 1–2.

ubojstava, tj. broj godišnjih samoubojstava na 100.000 stanovnika, u Jugoslaviji je srednje vrijednosti, no zato su neki njezini krajevi na vrhu svjetske ljestvice, a negdje je čak akutni problem, kao u Celju i Boki Kotorskoj. U nekim sredinama samoubojstva su postala „tradicija”¹¹, u Beogradu i Ljubljani uvedene su preventivne službe, tzv. apel-službe¹².

2. STATISTIKE

Postoji opsežna i svestrana statistička obrada samoubojstava. Statistički je ustanovljeno: u gradovima ima dva puta više samoubojstava negoli na selu; u svim krajevima broj se samoubojstava povećava, osim za vrijeme rata ili revolucije; muškaraca samoubojica ima pet puta više negoli žena, ali zato veći broj žena pokušava učiniti samoubojstvo; samoubojice su najčešće u dobi od 16 do 60 godina; broj samoubojstava raste od siječnja do lipnja (najviše ih je ljeti, iznimka je samo mjesec prosinac); najčešće se ljudi ubijaju noću, poslije pola noći...¹³. Nemamo namjere ulaziti u analizu svih podataka ovih statistika, nego ćemo se osvrnuti samo na broj samoubojstava.

Dok prema nekim podacima tisuću osoba na dan oduzima sebi život (to znači cca 360.000 godišnje) a deset puta toliko ih to pokuša učiniti¹⁴, prema drugima 1.500.000 osoba ubija se godišnje¹⁵. Ni ovi podaci nisu posve točni, jer ukućani često prikrivaju samoubojstvo, npr. vjernici to čine da se pokojniku ne uskrati sprovod, ili ako je pokojnik bio životno osiguran, da osiguravajući zavodi ne uskrate isplatu osiguranja.

*Indeks samoubojstava u nekim zemljama Evrope*¹⁶:

	1971	1976
Mađarska	34,8	40,6
Danska	21,5	23,9
ČSSR		22,9
Austrija	24,2	22,7
Švicarska	18,6	22,7
SR Njemačka		20,9
Italija	5,8	
Irska	1,8	

11 MANDIĆ, N. i RADAKOVIĆ, Đ., *Analiza samoubojstava u jednoj strukturi*, u: *Engrami*, 3, 1981, 1-2, 227-233. Autori spominju slučaj sela Aljmaš kod Osijeka u koje je izuzetno visok „indeks” samoubojstava.

12 VESEL, J., *Prevenција samoubojstva u Jugoslaviji*, u: *Engrami* 3, 1981, 1-2, 9-11; - MILOVANOVIĆ, Đ., i dr., *Institucije za prevenciju samoubojstva i pomoć u kriznim situacijama sa posebnim osvrtom na telefonsku Apel-službu u Beogradu*, u: *Engrami* 3, 1981, 1-2, 33 sl.

13 MILOVANOVIĆ, M., *Sudska medicina*, VIII preštampano izdanje, Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb 1979, str. 361sl.; MOROVIĆ, A., *Samoubojstvo*, u: *Medicinska enciklopedija*, str. 656.

14 ANTONELLI, F., *nav. dj.*, str. 119.

15 MILOVANOVIĆ, M., *Sudska medicina*, strl 357; - MOROVIĆ, A., *nav. čl.*, str. 656.

16 HOLDEREGGER, A., *nav. dj.*, str. 76.

Indeks samoubojstava za Jugoslaviju i pojedine republike¹⁷:

	1972	1976
SFRJ	14,24	14,2
Slovenija	30,69	33,2
Vojvodina	26,62	25,2
Hrvatska	18,71	18,7
Srbija (uža)	11,34	10,5
BiH	8,03	9,4
Crna Gora	9,25	8
Makedonija	4,25	5,5
Kosovo	2,65	2,2

Iz ovih podataka možemo općenito zaključiti da religiozna pripadnost ne utječe bitno na broj samoubojstava. Istina, Italija i Irska kao izričito katoličke zemlje nalaze se na dnu ljestvice, ali su zato Austrija i Mađarska na vrhu. Domaće statistike ne potvrđuju točnost izjave *Dublina*: „Općenito nalazimo niži indeks smrtnosti povezan sa samoubojstvom u zemljama u kojima je stanovništvo pretežno katoličko”¹⁸.

3. SAMOUBOJSTVO U RAZNIM KULTURAMA I RELIGIJAMA

Kroz povijest ljudske misli, kulture i religija nailazimo na razne često oprečne pristupe i vrednovanja samoubojstva. Dok su neka primitivna plemena smatrala samoubojstvo najvećim zločinom i kažnjavala ga pokapanjem samoubojice izvan mjesta posvećenog pokojnima, drugi su smatrali samoubojstvo starih, neproduktivnih osoba dužnošću i moralnom obavezom (Eskimi). U Egiptu je postojao kult samoubojstva, o njemu se učilo, njega se filozofski sankcioniralo i podržavalo. U grčko-rimskoj epohi nalazimo dva različita stava: jedni filozofi uzdizali su samoubojstvo na razinu kreposti, drugi su ga osuđivali (Platon, Aristotel, Epikur). Predstavnici stoika, kao *Zenon*, smatrali su da mudrac ima pravo napustiti život ako mu dosadi. *Ciceron* veli da svatko smije ostaviti život kao gozbu ili kao društvo koje ga ozlovolji. Jedni su samoubojstvo smatrali kukavnim činom a drugi dužnošću svakog čovjeka koji je dospio u bezizglednu situaciju¹⁹. *Plinije* ga je glorificirao: „Samoubojstvo uzdiže čovjeka čak iznad samih bogova, jer se oni ne mogu ubiti, budući da su besmrtni”. U Marsiliji, današnjem Marseilleu, čuvao se državni otrov i dijelio onima koji su od države dobili dopuštenje da se smiju ubiti²⁰.

17 VESEL, J., *nav. pl.*, str. 9–10; – KAPAMADŽIJA, B., *Samoubistvo – zašto?*, u: *Eliksir* 40, 1975, 35.

18 DUBLIN, L.I., *Suicide, A Sociological and Statistical Study*, New York 1963, str. 78.; Usp.: EDWARDS, J.E. i WHITLOCK, F.A., *Suicide and attempted suicide in Brisbane*, Med. J. Austr., 1, 932–938, 1968.

19 Prema BEDENIĆ, M., *Duževna higijena u svakidašnjem životu*, II popravljeno i dopunjeno izdanje, Medicinska knjiga, Beograd–Zagreb 1964, str. 417.; – Vidi i PELLICOLA, G., *L'Eutanasia ha una storia?*, EP Bari 1977, str. 11–50.

20 BERETTA, P. (a cura di), *Morire sì, ma quando?*, E, Milano 1977, str. 68 sl.

Islam zabranjuje samoubojstvo i uvrštava ga među najteže grijeh²¹. *Kršćanstvo* je oduvijek zauzimalo negativan stav prema samoubojstvu, iako je iskazivalo štovanje prema mučenicama koje su za vrijeme progona „požurile” u vatru ili se bacile u vodu da sačuvaju čistoću²². – No usprkos tome što su i crkvene i građanske vlasti izricale kazne i nad uspelim i nad neuspjelim samoubojicama, ono i danas u društvu spada u kodeks časti, ritual pranja moralne ljage sa sebe, jer izgleda da je čovječanstvo veoma davno došlo do zaključka da je krv najefikasniji deterdžent za pranje časti²³.

II. ETIOLOGIJA SAMOUBOJSTVA

Švedski psiholog *Ulf Otto* izjavio je na jednom kongresu o samoubojstvu; „Danas se o vladanju samoubojica zna sve, osim jednoga, a to je : zašto si ljudi oduzimaju život”²⁴. Postoje dva suprotna zaključka koja pokušavaju dati odgovor na ovo teško pitanje. Jedni kažu da je samoubojstvo „ludački čin”, prema riječima *Morona*: „Normalan čovjek ne oduzima sebi život”, a drugi kažu da je ono „životni izbor”, prisvajanje slobode, zadnje rješenje, kao što je to izjavio samoubojica u spomenutom oprostajnom pismu.

1. PSIHOLOŠKA TEZA

a) *Općenito*. – Poznata je činjenica da su duševni bolesnici skloni samoubojstvu, no tek kad se psihijatrija počela razvijati kao posebna grana medicine ovaj se čin počeo tumačiti psiho-somatskim neredom i u onih osoba koje nisu pokazivale nikakav duševni poremećaj.

Gall, *Esquirol*, *Bourdin* prvi su zastupali mišljenje da je samoubojstvo posljedica bolesti, a njima su se pridružili *Wislow*, *Chaslin* i *Kraepelin* i mnoge pozitivističke psihijatrijske škole koje su samoubojstvo isključivo tumačile izopačenjem instinkta samoodržanja (*Delmas*).

Bilo je autora, kao *Heller*, koji su studirali patološku anatomiju samoubojica u namjeri da u oštećenju mozga otkriju krivca za ovaj čin.

U Italiji je *Ferri*, potaknut lombrozijanskim antropološkim istraživanjima onog vremena, na temelju statistika ustvrdio da je pronašao suodnos između ubojstva i samoubojstva: to su dva očitovanja jedne te iste pojave, samoubojstvo je transformirano ubojstvo.

Polazeći od istih razmišljanja *Freud* je u samoubojstvu vidio nasilje objekta nad čovjekovim „ja”, a u ovome pokušaj oslobođenja od stvarnosti koja pritišće i aktivnu pobunu protiv sudbine. *Janet*, *Lainiel-Lavastine*, *Levy-Valensi*, smatrali su

21 NAIMHADŽIABDIĆ, H., *Novi Ilmihal*, Udžbenik vjerske obuke, Sarajevo 1976, str. 136; KUR-'AN kaže: „Ne bacajte sami sebe u propast!”.

22 HOLDEREGGER, A., *nav. dj.*, str. 352.; – HOERMANN, K., *Selbsttötung*, u: ISTI, *Lexikon der christlichen Moral*, Tyrolia Verlag, Innsbruck-Wien-München 1969, str. 1057.

23 KAPAMADŽIJA, B., *Samoubojstvo – zasto?*, u: *Etiksir* 40, 1975, 34.

24 Citirano prema ANTONELLI, F., *nav. dj.*, str. 120.

da postoji tzv. obično samoubojstvo, neovisno o bilo kojoj mentalnoj bolesti, plod logičnog, dosljednog i zrelog razmišljanja.

Neki su govorili o *nasljednom samoubojstvu*, međutim, istraživanja na jednojčanim blizancima pokazala su da ovi zaključci nisu uvjerljivi²⁵. U nekim obiteljima može se nazrijeti tek naglašenija dispozicija prema samoubojstvu.

b) *Patološko samoubojstvo*. – Zastupnici psihijatrijske teze o uzrocima samoubojstva ne ničeju da povijesni i socijalni faktori mogu utjecati na odluku, no samo kao elementi koji otežavaju i pospješuju patološko stanje koje je u punom razvoju. Oni bi pogoršali krizu koja je već u toku ili bi probudili uspavano ili prikriveno stanje. Sami nikad ne bi uspjeli čovjeka dovesti do samouništenja²⁶.

Prema *Delmasu* više od 70% samoubojstava patološke su naravi²⁷. Svi se autori slažu da su od patogenih determinizama za samoubojstvo najvažniji *poremećaji afektivnog, ideacionog i psihosomatskog područja*.

1. *Poremećaji afektivnog područja*. Čovjek koji s naglašenom emotivnošću doživljava izvanjske događaje lako može upasti u emotivni šok i izgubiti kontrolu nad vlastitim činima. To su samoubojstva prilikom kakvog procesa, hapšenja ili običnog poziva na sud. Drugi put će to biti prevelika briga zbog fizičkog zdravlja ili posljedica žustre diskusije, npr. političkog sadržaja.

Nagla i žestoka abreakcija tjeskobnog stanja izolirani je čin skrivena tjeskobe koja iznenada provaljuje nakon dužeg razdoblja nepokretnosti i prividnog mira kod melankolika. Očaj zbog bolesti i beznade potiču na nasilnički čin koji želi na bilo koji način dokrajčiti nepodnosivo aktualno stanje. Nekad melankolik nastupa kao kakav epileptičar. Katkad pojedinac ubija druge (ženu, djecu, roditelje), a onda i sebe. Strastvena eksplozija mržnje, srdžbe, posebno ljubomore veoma lako dovedu do samoubojstva, a budući da se to događa i prividno normalnim ljudima, može se posumnjati na patološki karakter. Koji put strastvena stanja lako prelaze s jedne osobe na drugu, čak i na više osoba. U tu kategoriju spada skupno samoubojstvo, u dvoje, npr. u slučaju zaljubljenika kojima okolina brani da ostvare ljubav, ili više osoba. U novije vrijeme najpoznatiji je slučaj zajedničkog samoubojstva 923 pripadnika sekte „Hram naroda“ po nagovoru vođe Jonesa Jamesa²⁸. Moralna bol drugi je tip afektivnog poremećaja koji može dovesti do samoubojstva: promatranje sadašnjice, misao na prošlost ili pogled u budućnost postaju izvori duševne patnje koja može dosaditi i dovesti do tjeskobe i beznade. Kad moralna patnja dođe do vrhunca (paroksizma), čovjek doživljava strasni osjećaj krivnje, griznje savjesti, osude, katkada i prema stvarnim događajima zbog kojih psihička bolest postaje doista nepodnosiva. U tom stanju gnusanja prema životu samoubojstvo može biti učinjeno zapanjujuće hladnokrvno i smišljeno.

25 ZANALDA, A., *nav. št.*, str. 117.

26 PERICO, G., *A difesa della vita*, Centro Studi Sociali, Milano 1965, str. 239.

27 DELMAS, A., *Psychologie pathologique du suicide*, Ed. Alcan, Paris 1932.

28 ADAMOVIĆ, V., i DILIGANSKI, V., *Psihološka autopsija masovnog samoubistva u Gvajani*, u: *Engrami* 3, 1981, 1–2, 119.

2. *Devijacija procesa stvaranja ideja.* Među patološke devijacije procesa stvaranja ideja (ideacije) koje često mogu dovesti do samoubojstva spadaju bolesne ideje nedostojnosti, krivnje, samooptužbe kao i opsesivne ideje. Bolesne zablude delirija ne mogu ispraviti ni iskustvo ni kritika. Čovjek upada u depresiju koja se očituje u osjećaju propasti, samooptužbe, nedostojnosti, krivnje a nekad i progona. U takvom stanju bolesnici vide u svemu propast za sebe i za druge, posebno za rodbinu, a sebe smatraju uzrokom ove propasti. Oni su uvjereni da su krivnje za koje se optužuju tako teške da će ih drugi zbog njih svakako suditi, osuditi i odbaciti.

Nekad se delirij očituje i u perverziji *instinkta obrane*, kao u slučaju kad bolesnici vjeruju da su žrtve zlostavljanja, podvala, izdajstva, kleveta, spleta i obmane roditelja, prijatelja, znanaca ili pretpostavljenih. Ovom se često pridružuju halucinacije koje zahvaćaju razna područja života, npr. seksualno. pa se bolesnici tuže na putena nasilja koja ih neodoljivo uzbuđuju.

Drugi su poremećaj procesa stvaranja ideja *opsesivne ideje*. Opsesirani je kolebljivac koji zna da je bolestan i koji neprestano živi u sumnji. Ovakvi su jako privrženi životu i više se za njega boje nego što se žele ubiti, ali vječno strahuju da će si u času nesmotrenosti oduzeti život. Neki si radije skrate život nego da žive u vječnom strahu.

3. *Psiho-senzorni poremećaji.* Među psihosenzorne poremećaje koji značajnije utječu na izvršenje samoubojstva spadaju *prisilne halucinacije*. Slušne (auditivne) halucinacije nameću čovjeku svakojake čine i on ih izvršava bez oklijevanja kao da ih je naredila kakva viša sila.

U drugu skupinu spadaju samoubojstva *toksikomana* (drogiranih). Nakon što postane svjestan mentalnog i fizičkog pada u kojem se našao zbog toksikomanije, u času krajnje depresije, morfinoman odlučuje sebi zadati smrt, obično većom količinom droge.

Epileptičari izvršavaju samoubojstvo u naletu tjeskobnih stanja koja prate ovu bolest ili kad smatraju da je to najbolje rješenje njihovih životnih poteškoća. I u *histeriji* su veoma česti pokušaji samoubojstva koji nekad i tragično završe. Oni su spektakulami i znaju se ponoviti više puta. Spominje se slučaj bolesnice koja je kroz dvije godine 22 puta pokušala samoubojstvo, a 23. put zabunom je uzela preveliku količinu barbiturata i podlegla.

Posebno su česta samoubojstva *alkoholičara*. Jednom stečena sklonost prema alkoholu raste i oslabljuje volju te prelazi u toksikomaniju. Piće brzo postaje jedini razlog života, a pronaci alkohol jedina briga pred kojom ništa ne znače obveze ili osjećaji. Alkoholik lako postaje fatalista, skeptik, amoralan, razdražljiv, sklon depresijama. S vremenom zanemaruje društvene odnose, posao mu postaje težak, produktivnost osrednja, društveni položaj ugrožen. Ako je školovan i inteligentan, postaje cinik, agresivan na riječima prema ukućanima, prijateljima i društvu općenito i njih obično smatra uzrokom svoje nesreće. Nikakve riječi ne mogu dovoljno izraziti koje sve posljedice alkohol ostavlja na psihosomatskom području. Alkoholizam utječe na razvoj samoubilačkih težnji zato što paralizira volju, zamračuje savjest i razvija nekontrolirane reakcije koje su često slične epileptičarskim reakci

jama. Prema statistikama samoubojstva alkoholičara kreću se između 8,6% i 20,3% od svih samoubojstava, ovisno o raznim grupama²⁹.

2. SOCIOLOŠKA TEZA

E. Durkheim je u svom glasovitom djelu „Le suicide” istakao utjecaj socioloških faktora kao odlučujući uzrok samoubilačke volje, ukoliko je, prema njegovom mišljenju, ona plod raspadanja (dezintegracije) društvenih veza³⁰. Istina, on dopušta da mogu postojati i osobni razlozi, npr. psihopatološki, ali smatra da oni ne iskrivljuju djelovanje socijalnih uzroka te da ih sociolog bez nepravilnosti može zanemariti³¹. Isto zastupaju i suvremeni sociolozi koji ne nižeju ulogu psihičkih faktora, ali smatraju da socijalni faktor djeluje na pojedinca fatalno i neizbježno: kandidata samoubojstva tako snažno satire činjenica poniženja, bijeda, obeščaćenje, sumnjičenje i sl., da ga nikako osobno sredstvo ne može spasiti.

Zastupnici ove teze smatraju pojavu samoubojstva nekim neizbježnim statističkim očitovanjem lišenim ljudske osobnosti što povijesno izranja iz socijalnih uvjeta određenog časa i određene sredine što ga osoba ne može obuzdati. Dosljedno, samoubojica bi bio jednostavno žrtva situacije a ne slobodni i svjesni akter³².

Među značajnije socijalne faktore samoubojstva spada *osamljenost*, tj. izoliranost pojedinca na društvenom, spoznajnom i emotivnom području. Ona se pojavljuje u djetinjstvu, mladosti, odrasloj dobi i starosti. Prema podacima psihijatrijskog Tele-apela u Beogradu 6% samoubojstava može se svrstati u kategoriju osamljenosti. Međutim, podatak treba udvostručiti jer ovamo spadaju i druge skupine, npr. depresija, alkoholizam, suicidalna kriza³³.

3. MEDICINSKO-SOCIJALNA TEZA

Zastupnici ove teze u određenom smislu zauzimaju srednji stav između dva prethodna. Prema mišljenju ovih integrista dvije se prethodne teze ne isključuju nego nadopunjuju. Samoubojstvo je „totalni” čin koji uključuje razne motive i sadržava osobnu dinamiku više ili manje uvjetovanu socijalnim faktorima.

Ova teza odbacuje mišljenje da nekog čovjeka, zato što se ubio, nužno moramo smatrati duševnim bolesnikom, a njegov čin patološkim. Činjenice jasno govore: ima *smišljenih i potpuno svjesnih samoubojstava* u kojima je pojedinac izabrao najprikladnije sredstvo i pripremio ga, izabrao najprikladnije vrijeme, sredinu, predostrožnosti, ostavio pismo i zamolio za oprostjenje. Neki kraj sebe čak zapale svijeću ili naruče misu za pokoj svoje duše.

29 Usp. ŠOVLJANSKI, M., i dr., *Učestalost akutne alkoholisanosti u suicidalnata u Vojvodini i NR Mađarskoj u korelaciji sa alkoholizmom i motivima samoubistva*, u: *II jugoslavenski simpozijum o prevenciji suicida*, str. 143.

30 DURKHEIM, E., *Le suicide*, Alcan, Paris 1897, str. 440 sl.

31 Na temelju donesenih podataka Durkheim je prenelo slučajeve anomičnog i „amorfno” društva. U tom pravcu moraju se naći nova sredstva koja će biti sposobna ojačati organsku solidarnost društva i tako odrediti stupanj „integracije” koji je potreban takvom društvu.

32 PERICO, G., *nav. dj.*, str. 241.

33 MARIĆ, J., *Usamljenost i samoubistvo*, u: *Engrami* 3, 1981, 1–2, 59–62.

Ona odbacuje i sociološku tezu. Savršeno možemo dokazati da su bijeda, nezaposlenost, socijalne neprilike izvanjski uzroci koji pretpostavljaju i *subjektivni faktor* (nemogućnost prilagodbe, nedostatak povjerenja u sebe i u druge, unutarnji konflikti)³⁴.

Nekoliko faktora u određenom smislu sačinjava samoubilačku dinamiku. Iako se ne slažu svi autori ni o njihovu broju ni o utjecaju, mogli bismo ih ipak svesti na slijedeća četiri: *dispozicija, uzroci, motivi i povod*³⁵.

a) *Samoubilačka dispozicija*. – „*Samoubilačka dispozicija*, odnosno, *samoubilački mentalitet* jest „nasledeno ili stečeno smanjeni, odnosno uslovljeni životni nagon i, također, osobita odnosno pojačana psihička reaktivnost na sve spoljašnje nadražaje“³⁶. No sama za sebe samoubilačka dispozicija još uvijek ne čini samoubojstvo. U red ovakvih dispozicija mogli bismo navesti: 1. razdor obitelji i njegovo psihogeno i sociopatogeno djelovanje; 2. strukturu ličnosti, kao karakterološke tipove i neke neuroze; 3. pripadnost tzv. „ugroženim grupama“ (stare osobe, alkoholičari i narkomani...); 4. izuzetno visoka stopa samoubojstava u sredini u kojoj čovjek živi³⁷.

b) *Uzroci*. – „To je nesrećan sklop životnih okolnosti i situacija koje u određenom trenutku igraju primarnu ulogu u genezi suicida pojedinca, mada nisu jedini faktor“³⁸. Među ove uzroke mogli bismo ubrojiti: duševne bolesti, psihoze, afektivne krize, tjelesne bolesti uz fizičke i psihičke patnje te nepovoljne sociopatološke životne okolnosti, krize i konfliktne situacije (bračne, poslovne, financijske i međuljudske)³⁹.

c) *Motivi*. Samoubilački motiv je činjenica koja pobuđuje na izvršenje samoubojstva, tj. to je činjenica koju samoubojica osjeća kao povod i smatra kao razlog za uništenje vlastitog života. Rijetko se dogodi da postoji samo jedan samoubilački motiv, obično ih je više. Nema samoubojstva bez motiva. Ako koji samoubojica nije očitovao motiv svoga čina, ne znači da ga nije imao, i da se eventualno ne može pronaći kasnijom analizom njegova života. Ima ih *endogenih* i *egzogenih*.

Među *endogene* motive spadaju teška, dugotrajna, neizlječiva, s bolima povezana somatska oboljenja i neurozna oboljenja. Ako se udruže sa samoubilačkom dispozicijom, vode u samoubojstvo. Od psihičkih oboljenja treba istaknuti periodičnu depresiju, klimakteričnu melankoliju, alkoholizam, psihopatiju, progresivnu paralizu, šizofreniju.

Egzogeni motivi mogu biti: *afektivni*, ukoliko proistječu iz afekta nastalog najčešće iz ljubavnih, bračnih ili obiteljskih nesporazuma, straha od kazne; *eko-*

34 FRANCHINI, A., *Aspetti medico-legali e sociali del suicidio*, u: *Difesa Sociale*, gennaio-marzo 1959, str. 39; PALAZZO, D., *Il suicidio sotto l'aspetto bio-psico-sociale*, u: *Difesa sociale*, aprile-giugno 1952, str. 82.

35 KAPAMADŽIJA, B., *Suicidogeni faktori*, u *II Jugoslovenski simpozijum o prevenciji suicida*, Zbornik radova, Beograd 1976, str. 12–14.

36 Usp. MILOVANOVIĆ, M., *Sudska medicina*, 9 str., 353'.

37 KAPAMADŽIJA, B., *Suicidogeni faktori*, str. 12.

38 *Ondje*.

39 *Ondje*.

nomski, kao teška ekonomska stanja, i to ne toliko siromaštvo, koliko naglo osiromašenje i nezaposlenost, odnosno gubitak službe; *moralni* izviri iz častohleplja, uvrijeđenosti, osramoćenosti, oklevetanosti i sl.⁴⁰. Ovamo spadaju tzv. „altruistička samoubojstva“ (*Durkheim*) te običajno-ritualno samoubojstvo, harakiri, nekadašnja samoubojstva kapetana broda koji tone, samoubojstvo opkoljena borca koji ne želi da ga neprijatelj uhvati živa, samoubojstvo čovjeka na odgovornom položaju, samoubojstvo nekadašnjih germanskih oficira, samoubojstvo u staroj Turskoj (svilena vrpca na tanjuru)⁴¹.

d) *Povod*. Četvrti faktor koji utječe na izvršenje samoubojstva je *povod*. To je neposredni egzogeni izazivač samoubilačkog čina. Za druge može biti beznačajan, a za samoubojicu je on od velike važnosti, jer u tom času u njemu prekupi, za njega je to snažan doživljaj. Neki ga nazivaju „okidačem“ koji prazni do tog časa dugo kumulirane afekte. To je „posljednja kap u čaši“. Ukoliko se ne promatra zajedno s ostalim faktorima, izaziva čuđenje kod drugih, a nekada i sumnju u moralnost samoubojice⁴².

4. RELIGIOZNI FAKTOR

Uz faktore na ljudskom i znanstvenom planu što ih iznose i klasične i suvremene teorije o samoubojstvu nipošto ne smijemo zanemariti utjecaj *religioznog faktora*, o kojem čovjek po samoj svojoj strukturi mora voditi računa, ukoliko je on bitni dio njegova bića i koji je, dosljedno, trajno prisutan u času njegovih najodlučnijih izbora.

U stvari, religiozni faktor pruža najuvjerljivije i najsnažnije motive protiv samoubilačkih čina: *vjera* u impostaciju i u najuzvišenije značenje daje nesretniku najuvjerljivije odgovore na tjeskobna pitanja koja ga muče; *nada* daje životu i u najtežim časovima više motivacije pouzdanja i optimizma sposobne da čovjeka ponese da herojski podnese.

Statistike otvoreno potvrđuju našu tezu: na 10 samoubojstava zdravih osoba više od 8 ih učine osobe koje nisu nikad vjerovala ili bar u tom času nisu vjerovala⁴³.

Na području Jugoslavije provedene istrage statistički opovrgavaju ovu tvrdnju, naime, u nas imaju najviši „indeks“ samoubojstava oni krajevi u kojima je stanovništvo većinom katoličko (Slovenija i mjesta u Vojvodini u kojima pretežno žive Mađari katolici). Na II simpoziju suicidologa o samoubojstvu održanom na Bledu

40 MILOVANOVIĆ, M., *nav. dj.*, str. 354.

41 KAPAMADŽIJA, B., *nav. čl.*, str. 13; ISTI, *Samoubojstvo – zašto?* u: *Eliksir* 40, 1975, 44–45. ¶ Ovom bismo mogli pribrojiti „racionalna samoubistva“ najstarijih vremena. Sokrat, Petronije, Katon Utički, Bruto, Korenelije Ruf, Pomponije Atički, Lukan, Seneka, Neron i mnogi drugi u grčko-rimskom svijetu bili su ubojice ove vrste. U Rimu je kadkad bilo bolje ubiti se negoli čekati smaknuće, jer je čovjek mogao izabrati i čas i sredstvo, a time se ujedno izbjegla konfiskacija dobara. Istina, radilo se o nametnutom samoubojstvu, no i u tom slučaju ono se moglo smatrati posebnom vrstom racionalnog samoubojstva.

42 KAPAMADŽIJA, B., *Suicidogeni faktori*, str. 14.

43 ODDONE, A., *Il suicidio: cause e rimedi*, u: *La Civiltà Cattolica*, 13. settembre 1947, str. 516; PERICO, G., *nav. dj.*, str. 243.

1975. neki naši psiholozi i liječnici izjavili su da „religija nije nikakav zaštitni faktor koji bi štiti od samoubistva. To se, naravno, odnosi na prvom mestu na katoličku religiju. Naš svet ili nije religiozan u pravom smislu te reči ili ga religija ne štiti od samoubistva. Prema tome, verovati za nekog pacijenta da se neće ubiti jer je dobar katolik moglo bi da bude kobna zabluda“⁴⁴. Na to su prisutni reagirali i, prema zapisniku diskusije, priznali „da jedan duboko religiozan, razuman stav prema životu i svetu može biti zaštitni faktor, ali, ujedno, mislim da to nije nužno“⁴⁵. „... Tvrđim da je čovek duboko religiozan (klasičan obrazac je Job), sigurno bez samoubilačkih namera, isključena je mogućnost da počini suicid“⁴⁶.

Doista, ako čovjek nema vjere, ako svoj život ne shvaća kao dijalog s apsolutnim, tada samoubojstvo nije apsurd. Tada takav čovjek može jedino sebe smatrati pametnim kad si oduzima život, a sve ostale budalama. Ako ne priznaje da njegov život neprestano ovisi o apsolutnome, tada radikalno dolaze u opasnost smisao i vrijednost života. Tako dolazimo do najozbiljnije motivacije svakog svjesnog samoubojstva koja se nalazi u temelju svakog „filozofskog samoubojstva“⁴⁷.

5. FILOZOFSKO SAMOUBOJSTVO

U novije vrijeme upotrebljava se izraz „filozofsko samoubojstvo“ za samoubojstvo u ime nekog filozofskog nazora ili stava. I među starim i među novim filozofskim sistemima i pojedinim filozofima nalazimo neke koji samoubojstvo smatraju najjačim izrazom čovjekove slobode. Stoičku nauku o tom pitanju možemo svesti na slijedeću tvrdnju: život je egzistencija čiji se smisao i vrijednost sastoji u mogućnosti razvoja⁴⁸. Sam život pripada *adijaforama*, indiferentnim dobrima čija kvaliteta ovisi o svijetu u kojem živimo. Ako dođe do nepredviđenih situacija, bolesti, slabosti itd., koje onemogućavaju moralni život u slobodi i vježbanje u krepostima, izabrati samouništenje kao konačno sredstvo da se izbjegne zlo može biti u skladu s razumom⁴⁹.

Moderni filozofi svoj stav o smrti i samoubojstvu temelje na „filozofiji apsurd“ ili na shvaćanju čovjekove slobode i apsolutne neovisnosti. *Albert Camus* piše: „Jedini filozofski problem dostojan razmišljanja je samoubojstvo“⁵⁰, a na

44 Diskusija drugog dana simpozijuma, u: *II Jugoslovenski simpozijum o prevenciji suicida*, Zbornik radova, str. 300.

45 *Ondje*, str. 302. 304.

46 *Ondje*, str. 302.

47 CHIAVACCI, E., *Morale della vita fisica*, EDB, Bologna 1976, str. 88; -- KAPAMADŽIJA, B., *Samoubistvo – zasto? Prepoznavanje samoubice*, u: *Eliksir* 43, 1975, 4, 43: „Ti naši stavovi su bazirani na tekovinama prirodnih nauka, pre svega fizike, hemije i biologije i čine da je savremeni čovek sve više realistički i materijalistički nastrojen. No dok se taj proces potpuno ne dovrši, proći će još dosta vremena. Ipak mogu da kažem iz ličnog iskustva i razgovora sa nizom ljudi i žena koji su pokušali samoubistvo, mahom mladih osoba, da je verovanje da posle smrti postoji još „nešto“ vrlo retko zastupljeno, što je u našoj sredini i razumljivo“.

48 Usp. BENZ, E., *Das Todesproblem in der stoischen Philosophie* (Tüb. Beiträge zur Altertumswissenschaft, Heft 7) Stuttgart 1929, str. 85 sl.

49 HOLDEREGGER, A., *nav. dj.*, str. 243–247.

50 Citirano prema: KAPAMADŽIJA, B., *Samoubistvo - zašto?*, u: *Eliksir* 40, 1975, 2, 35.

drugom mjestu: „Postoji samo jedna sloboda, a to je pomiriti se sa smrću i poslije toga sve je moguće”⁵¹. Odlučivati o biti ili ne biti je „pečat slobode”⁵², a prihvatiti na sebe odgovornost za vlastitu smrt je „zakoniti oblik života”. I na našim stranama čuju se slična mišljenja. „Pitanje: 'Da li netko ima pravo na samoubojstvo ili ne' puno je protivrječnosti. Ako je netko fizički zdrav i donosi takvu odluku, on nema od koga tražiti posebnu dozvolu da sebe uništi, a ako je bolestan – treba mu pomoći da postane svestan odluke”⁵³. Istom prilikom, tj. na IV jugoslavenskom simpoziju o prevenciji samoubojstva, čula se i druga izjava: „Čovek po našem mišljenju (Šovljanski Miroslav i Kapamadžija Borislav, napomena autora) ima pravo da se ubije, ali isto tako i društvo ima pravo da interveniše kod pokušanih samoubistava ili kod neposredno pretećeg samoubistva... Posebno je pitanje da li su borba za život i princip očuvanja života u svakom slučaju i po svaku cenu nešto što je van diskusije, ili je to vrlo diskutabilno – ili to uopšte ne stoji. To nije samo problem medicinske etike nego i filozofskih stavova i religijskih učenja. Da li je čovek apsolutni vlasnik svoga života sa pravom da ga prekrati ili taj život delimično, a možda i u celini, pripada društvu ili nekom trećem? O tome se razgovara već dve do tri hiljade godina i ti razgovori, verovatno, neće nikada biti završeni”⁵⁴. „Prema našem mišljenju, ukoliko je čovek slobodan, slobodan je i da donose odluku 'živeti ili ne živeti', pod uslovom da se radi o 'normalnom čoveku’”⁵⁵.

Možda bismo stav modernog, od Boga emancipiranog čovjeka koji zastupa i živi „autonomni moral”, mogli izraziti sudom što ga je o samoubojstvu izrekao filozof *Nietzsche*. Prema njegovu mišljenju čovjek je „slobodan prema smrti i u smrti”. To znači, umjesto da govorimo o „samoubojstvu” koje već uključuje moralni sud, radije treba govoriti o „slobodnoj smrti”. Prema tome, „kad se netko ubija, izvršava nešto što je najdostojnije razmišljanja”⁵⁶.

III. TEOLOŠKO-MORALNI VID SAMOUBOJSTVA

1. BIBLIJA O SAMOUBOJSTVU

Kod Židova ne nalazimo nikakve spomena vrijedne sklonosti prema samoubojstvu, a ne spominje ga ni njihovo zakonodavstvo. Zabrana samoubojstva u Staroj sinagogi temeljila se na tekstu knjige Postanka 9,5: „A za vašu krv, za vaš život, tražit ću obračun; tražit ću ga od svake životinje; i od čovjeka za njegova druga, tražit ću obračuna za ljudski život”⁵⁷. Povijesni tekstovi navode nekoliko slučaja

51 *Mit o Sifzu*, Sarajevo, str. 157.

52 FLETCHER, J., *In Verteidigung des Suicids*, u: *Suicid und Euthanase*, brigom ESSER, A., str. 233–244.

53 JOVANOVIĆ, T., *Samoubistvo kao moralna i fenomenoloska dilema*, u: *Engrami*, 3, 1981, 1–2, 148.

54 ŠOVLJANSKI, M., i KAPAMADŽIJA, B., *Pravo na samoubistvo*, u: *Engrami* 3, 1981, 1–2, 130.

55 UNGAR, P. i DOKIĆ-SUDAREVIĆ, L., *Ima li normalnih samoubica?*, u: *Engrami* 3, 1981, 1–12, 152.

56 Citirano prema: THIELICKE, H., *TE*, II/4, str. 186, br. 1.

57 Usp. SCHOEPP, B., *Das Tötungsrecht bei den frühchristlichen Schriftstellern*, Verlag Friederich Pustet, Regensburg 1958, str. 43–45.; – HOLDEREGGER, A., *nav. dj.*, str. 292–295.

jeva samoubojstava. Teško ranjeni *Saul* bacio se na svoj mač da izbjegne filistejsko zatočeništvo. To je učinio i njegov štitonoša. Pisac ne daje nikakav moralni sud o ovom činu⁵⁸. Davidov savjetnik *Ahitofel*, koji je bio upleten u Apsalonovu urotu, objesio se kad je vidio da je njegova uloga gotova i kad je nazreo da se pothvat loše odvija. Ni ovaj put nije dana moralna ocjena⁵⁹. Tako je bilo i sa samoubojstvom uzurpatora *Zambrija* koji je tražio i našao smrt u plamenu kraljevske palače⁶⁰.

Druga knjiga o Makabejcima opširno opisuje samoubojstvo *Razisa* ugledna i za Židove veoma zaslužna čovjeka⁶¹. Kad su neprijatelji već gotovo osvojili njegov dvor i izdali nalog da se zapale vrata, bacio se on na vlastiti mač. „Radije je htio časno poginuti negoli dopasti u bezbožničke ruke, da podnosi uvrede nedostojne njegove plemenitosti”. Budući da se nije uspio smrtno raniti, strmoglavio se na rulju, ali je i to preživio. Konačno, već posve bez krvi, s obje ruke istrkao je vlastitu utrobu i bacio je na rulju, „moleći Gospodara života i duha da mu je jednom opet vrati”. Ova zadnja rečenica izražava Razisovo mišljenje.

*Samsonova*⁶² i *Eleazarova*⁶³ smrt nije s moralnog stajališta samoubojstvo, jer su oni direktno željeli postići drugu svrhu a ne lišiti se života.

Strack-Billerbeck smatra da židovsko mišljenje o samoubojstvu možemo najbolje uočiti kod *Josipa Flavija* u djelu „*Bellum Iudaicum* III, 8.8; gdje on tvrdi slijedeće: Samoubojstvo se protivi prirodnim sposobnostima živih bića i bezbožno je pred Stvoriteljem. Samoubojice preziru Božji dar, život; trebalo bi i kraj života prepustiti njemu. Samoubojica svršava u najmračnijem Hadu, a njegova će krivica zahvatiti i njegove potomke. Samoubojica se ostavljao nepokopan do zalaska sunca. Usprkos takvom stavu izgleda da su samoubojstvo poznavali i prakticirali Židovi-zeloti u krajnjim situacijama. Najpoznatiji slučaj je onaj slučaj masovnog samoubojstva zelota, branitelja tvrđave Masade iz 72. godine poslije Krista, o kojem se Josip Flavije povoljno i sa simpatijom izrazio⁶⁴.

Ni Novi zavjet ne zauzima etičko stajalište o samoubojstvu. Zanimljivo, ni u slučaju Jude Iskariotskoga⁶⁵, ne daje moralnu kvalifikaciju samoubojstva. Njegov je slučaj poslužio samo za kerigmatičku orijentaciju, tj. upozorio je da čovjek nikad nije siguran od opasnosti apostazije. „U isto vrijeme Judin slučaj služi da uvjeri vjernike kako je vlast neprijatelja i izdajice ograničeha a Bog koji podržava i jamči njihovu vjeru svemoguć⁶⁶”.

58 1 Sam 31, 5; 2 Sam 4, 1–10.

59 2 Sam 17,23.

60 3 Kr 16, 18.

61 2 Mak 14, 41–46.

62 Suci 16,30.

63 1 Mak 6,42–47.

64 STRACK-BILLERBECK, *Kommentar zur Neuen Testament* I, 1027; *Bellum Iudaicum* VII, 9,6–9,2.

65 Mt 27, 1–5; Dj 1,18 sl.

66 BAUMANN, G., *Judas – Jünger und Verräter Jesu*, u: *Zeichen der Zeit* 17, 1963, 91–98.

Iako Sveto pismo nije izreklo moralni sud o samoubojstvu, ne znači da ono odobrava potpuno raspolaganje s vlastitim životom. Biblijska svjedočanstva u cjelini očituju temeljno uvjerenje koje apsolutno zabranjuje takvo raspolaganje. Prema ovom shvaćanju život je od početka do kraja zemaljska stvarnost od Boga darovana⁶⁷. Zemaljski život dugujemo Bogu i u njemu nosimo biljege sudjelovanja na božanskom životu⁶⁸. U perspektivi Novog zavjeta život je pod znakom Božjeg kraljevstva i sudjeluje na „novom stvorenju”, tako da možemo reći: „Doista, ako živimo, Gospodinu živimo, i ako umiremo, Gospodinu umiremo”⁶⁹.

2. TEOLOŠKI ARGUMENTI PROTIV SAMOUBOJSTVA

Cijela katolička moralna tradicija – nadahnuta Svetim pismom – smatrala je da je samoubojstvo uvijek objektivno moralno nedopustiv čin. Sv. Augustin kaže da božanska zapovijed „Ne ubij!” ne sadrži kvalitetni dodatak „drugoga”. Drugoga ubiti bilo bi nedopušteno zbog motiva ljubavi, a ubiti sebe (i drugoga) je nijekanje Božjeg gospodstva nad našim životom⁷⁰.

I misao Crkve je jasna, naime, i stara i nova disciplina imaju neke kaznene odredbe protiv onih koji pokušaju ili izvrše samoubojstvo⁷¹. Konačno, Pijo P. XII osudio je svako namjerno samoubojstvo istom prilikom kad je osudio eutanaziju, zato što to nadilazi čovjekovo pravo raspolaganja samim sobom⁷².

Sv. Toma, a poslije njega ostali teolozi, navodi tri argumenta protiv samoubojstva. Cijeli njegov tekst glasi: „Odgovaram da treba reći da je *ubiti samoga sebe nedopušteno iz trostrukog razloga: Prvo*, svaka stvar po naravi ljubi sebe, a to znači da svaka stvar po naravi čuva sebe u postojanju i koliko je god moguće suprotstavlja se onome koji je uništava. I zato, ako netko sebe ubija, čini protiv naravne sklonosti i protiv ljubavi kojom svatko mora sebe ljubiti. Zato je ubojstvo samog sebe uvijek smrtni grijeh, jer je protiv naravnog zakona i protiv ljubavi. – *Drugo*, svaki dio svoje postojanje zahvaljuje cjelini: a svaki čovjek je dio zajednice: i to što jest zahvaljuje zajednici. Stoga, ako sebe ubije, čini nepravdu prema zajednici, kao što stoji kod Filozofa u V poglavlju Etike (poslj. pogl.). – *Treće*, život je božanski dar dan čovjeku i podložan vlasti onoga „koji ubija i daje život”. Zato, tko sebe liši života, griješi protiv Boga: kao što onaj koji ubije slugu, griješi protiv njegova gospodara; i kao što griješi onaj koji sudi o stvari koja mu ne pripada. Samo Bogu pripada sud o životu i smrti: prema onome iz Pnz 32,39: 'Ja ubijam i ja dajem život' ”⁷³.

67 Ps 104, 30.

68 Iz 42,5.

69 Rim 14,8.

70 De Civitate Dei, I, 20.

71 Koncil u Kartagi g. 348. isključio je samoubojice iz zagovora javnih molitava. Slično je učinio i Koncil Bracanense g. 563 (usp. Mansi 3, 1251–54; 9, 779); – Današnje pravo samoubojicama uskraćuje crkveni ukop, Kan 1240 Š1, 3°; one koji su pokušali samoubojstvo proglašava iregularnim „ex delicto” (Kan 985), i nesposobnima za valjano izvršavanje nekih zakonskih čina (kan 2350).

72 AAS 1957, str. 146.

73 II–II, q 64. a 5. – Opširnu analizu ovih argumenata vidi: REGAN, A., *Quaestiones morales de vita necnon de integritate personali et corporali*, (s.1. et a.), skripta, str. 28–36.

a) *Zakon ljubavi prema sebi*. – Dakle, prema sv. Tomi u svakom biću postoji dinamizam i izvorni i urođeni nagon. Svaka stvarnost koja postoji teži da sačuva svoju egzistenciju, želi se razviti i proširiti. Čin naravnog nagona za očuvanjem i razvojem potvrđuje se kao ljubav prema sebi koja je kod razumnih bića u pravom smislu riječi „naravna dužnost”⁷⁴.

Ljudski život je najuzvišenije vremenito dobro i ništa se s njime ne može usporediti. On je uvjet da sada i u buduće možemo moralno djelovati i na osobno dobro („samoostvarenje”) i na dobro drugih („ljubav prema bližnjemu”) i na dobro drugih bića („kulturalno stvaranje”). Dakle, ako je biološka čovjekova egzistencija nužni uvjet da možemo izvršavati moralne radnje u sadašnjosti i budućnosti, treba je čuvati. Samouništenje je nemoralno jer uništava mogućnost moralne egzistencije⁷⁵.

Istina, čovjeku treba priznati široko područje slobode i pravo da organizira svoj zemaljski život, no sama činjenica življenja ovozemnog života ne spada u područje čovjekova izbora. Ako priznajemo da se smisao ljudskog života sastoji u dijalogu s Bogom i da po dijalogu i sam život dobiva smisao, tada jednostavno i samovoljno prekinuti ovaj dijalog znači odbaciti i dijalog i Boga. Apstraktno govoriti samoubojstvo je ili najveća zloća ili najveći nedostatak vjere. U konkretnoj situaciji zaključak ima nekih nijansi, no konkretni slučaj treba vrednovati i procjenjivati na temelju apstraktnog principa.

Od zloće samoubojstva ne mogu ispričati ni najteži razlozi, kao što je bijeda, obeščašćenje, gubitak slobode... Ne vrijede ni *motivi kreposti*. Apсурдно bi bilo braniti neko duhovno dobro, koliko god ono bilo vrijedno uz pomoć duhovnog zla. S tim u vezi češće se navode slučajevi svetica koje su se, da obrane tjelesno djevičanstvo i krepost, bacile ili u vatru ili u provaliju. Možemo pretpostaviti da su to učinile po božanskom nadahnuću ili dopuštenju, a nije isključeno ni to da su postupile prema nesavladivo pogrešnoj savjesti⁷⁶. Slično bismo mogli reći i za slučajeve onih pojedinaca koji su za *dobro domovine žrtvovali* (samoubojstvom) život, npr. Jan Palach, borci u Vijetnamu, štrajkaši gladu... Dok subjektivno ovakve slučajeve pokušavamo shvatiti, objektivno ih ne možemo odobriti⁷⁷.

b) *Ljubav prema zajednici*. – Općoj zapovijedi dekaloga, principu da čovjek nije gospodar života i da svaki život ima smisao i ulogu ukoliko je Božji poziv, sv. Toma dodaje drugi motiv zbog kojeg odbacuje samoubojstvo, i to veoma važan motiv kojemu priručnici moralne teologije nisu posvećivali dovoljnu pažnju: Svaki čovjek je dio zajednice, i prema tome ono što jest duguje zajednici. Zato ubijajući sebe čini nepravdu prema zajednici, društvu. Dakle, ljudski život ima uvijek i per se – tj. esencijalno a ne akcidentalno – značenje i vrijednost za druge ljude. Ja nisam gospodar svoga života da raspoložem njime ne samo zato što on potječe od

74 HOLDEREGGER, A., *nav. dj.*, str. 320.

75 *Ondje*, str. 323.; Usp. GILLEMANN, G., *Le primat de la charité en théologie morale. Essai méthodologique*, 2. izd., Desclée de Brouwer, Bruxelles-Bruges-Paris 1954, str. 301.

76 PERICO, G., *nav. dj.*, str. 246.

77 MIGLIORI, G.B., *Suicidi di comandi*, u: ROSSI, L., *Cento problemi di coscienza*, Pro Civitate Christiana, Assisi 1958, str. 370 sl.

Boga nego i zato što on u određenoj mjeri i po Božjem naumu pripada zajednici. Tako je samoubojstvo uvijek nepravda i zajednici.

Ono je u sebi teški *antisocijalni čin*⁷⁸. Kao što pojedinac ne može živjeti sam, jer su njegove sposobnosti i aktivnosti nedovoljne da zadovolje njegove potrebe zbog čega je prisiljen uteći se zajednici, tako i ona zahtijeva njegovu suradnju. Ubiti se znači dezertirati, lišavati druge onoga što im pripada. Svojevoljno izabrana smrt je odbacivanje određenog područja vrednota na koje zajednica računa da ostvari vlastite obaveze i potvrdi vlastita prava. Ne ispričava ni uvjerenje o vlastitoj *beskorisnosti*, starosti, bolesti i nesposobnosti za rad. Pravo bogatstvo jedne zajednice ne sastoji se u zboru utilitarističkih i proizvodnih vrednota, nego prvenstveno u izrazito ljudskim vrednotama predanja, dobrote i osobnog žrtvovanja.

3. MORALNA ODGOVORNOST POJEDINCA

Tradicionalno smo samoubojicu proglašavali moralno odgovornim za njegov čin. Redovito mu se uskraćivao crkveni ukop, a tek je iznimno biskup davao, na temelju predočene potvrde o smanjenoj ubrojivosti, dopuštenje da se ukopa uz vjerski obred. Napredak znanosti, napose psihologije i sociologije, imao je suprotan učinak: samoubojicu su počeli proglašavati *luđakom* koga treba sažaljevati. Dokazivalo se to naravnim instinktom svakog bića pa i čovjeka da svim mogućim sredstvima čuva vlastitu egzistenciju, sa zaključkom: zdrav čovjek ne može dići ruku na sebe. Sociolozi su proglasili samoubojice *žrtvama društvene sredine* koja ih ponižava, terorizira, pušta u bijedi i napušta u osami⁷⁹.

Međutim, očito nisu svi samoubojice luđaci. Mnogo puta nailazimo na slučajeve hladnokrvnog i promišljenog samoubilačkog pokušaja ili čina. Zatim, nema najviše samoubojstava u krajevima gdje ljudi grcaju u bijedi i nevolji. Nisu samoubojice ni žrtve društvene sredine: česta su samoubojstva u imućnom društvu, kod nas su najčešća u Sloveniji i Vojvodini (!), među imućnim osobama koje su postigle karijeru, uspjeh. Naprotiv, kad su društvene prilike veoma teške, gotovo očajne, npr. za vrijeme rata ili revolucije, broj samoubojstava naglo pada.

Istina, psihosocijalna situacija može u velikoj mjeri uvjetovati pojedinca, ali ne možemo nijekati dovoljnu svijest s jedne strane, osim kad se radi o očitijoj psihičkoj bolesti, i zastupati prevelik utjecaj s druge strane, jer i najgora situacija u nekoj sredini može sačuvati slobodu kod one osobe koja je sklona samoubojstvu, ako u njoj ostane vrednota vjere i život protkan nadom.

Psihologija nam može pomoći da pokušamo shvatiti mnogovrsne razloge zbog kojih netko pokušava ili izvršava samoubojstvo. Ona će nas, zajedno s analizom društvenih faktora, uvjeriti da o samoubojici ne smijemo izricati površne i netočne sudove: da ga ne proglašavamo nesretnikom, luđakom ili najvećim grešnikom, prema osobnom dojmu.

---

78 DE COUESNONGLE, V., *La théologie moral devant le suicide*, u: *Lumière et Vie*, 4, 1957, 130 sl.

79 ROSSI, L., *Suicidio e colpevolezza*, u: *Anime e corpi* 5, 1967, 278; – ISTI, *Suicidio*, u: DTM, EP Roma 1973, str. 1016 sl.

„Obično je samoubojica slabić, nije ni luđak ni žrtva, a još manje junak: on je bolesnik čija bolest može nastati u njemu samome i ide zajedno s njim bez određenih odnosa sa sredinom i s nasljednim vezama. Jednom riječju, ne ubija se zbog grijeha sredine ni zbog fatalističkih predodređenja koja bi dolazila od nasljednih faktora, nego jer čovjek kojemu je sve postalo dosadno i dozlogrdilo očajava izgubivši vezu s prvim Uzrokom svoje egzistencije. Posebno je teško reći da nema uopće odgovornosti u slučaju samoubojstva iz protesta, iako moramo priznati teške olakšavajuće okolnosti”⁸⁰.

Ako možda ne možemo govoriti o odgovornosti u času kad si čovjek oduzima život, ipak nije isključena odgovornost „in causa”. Kad se pojavi neposredni izazivač („okidač”) samoubilačke radnje, povod, tada čovjek gubi kontrolu nad sobom i osjećaj smisla za život, prazni se. No do tog ispražnjenja dolazi malo po malo, laganim ali ustrajnim koracima. Kad je nekome u životu sve seks, uspjeh, karijera, dinar, krah ovih ideala ujedno je krah razloga njegove egzistencije. U samoubojstvu naziremo trostruko dezterterstvo: *moralno dezterterstvo* od osobnih dužnosti; *socijalno dezterterstvo* od ekonomskog ili bar moralnog služenja drugima; *religiozno dezterterstvo* od mjesta borbe koju Bog od nas traži. To je, dakle, veliki grijeh protiv Boga, društva i nas samih⁸¹.

No jednostrano i uobraženo postavljeno pitanje o moralnoj ubrojivosti samoubojstva koje želi točno odrediti stupanj ljudske grešnosti moglo bi izgledati kao da želimo zamijeniti samoga Gospodina koji jedini točno poznaje ljudsku odgovornost. Tek on čita u dubini ljudskih savjesti. Nije na nama da izričemo pravorijek o odgovornosti pojedinca nego da svakoga dovedemo do lakšeg ostvarivanja dobra. Krist nam je više puta rekao da ne smijemo suditi⁸². Naše vrednovanje pojedinca i više je negoli osjetljivo i teško, da ne kažemo nemoguće za naš kratkovidni pogled. Prepustimo ga Gospodinu da bismo se više mogli posvetiti ispitu savjesti.

4. ODGOVORNOST ZAJEDNICE

Netko je filozofsko-pjesnički izjavio: „Nema samoubojica, njih su drugi ubili!”⁸³, a drugi je na to odgovorio: „Nije društvo krivo za visok „indeks” samoubojstava”. Koja je odgovornost društva u kojem se pojava samoubojstava tumači s prestankom „tabua”? Koliko je odgovorno potrošačko društvo koje svojim članovima predlaže „vrednote” koje ne zadovoljavaju najdublje zahtjeve ljudskog duha, kao što su blagostanje, bogatstvo, standard, hedonizam, divizam.. Može li se ispričati društvo koje zanemaruje odgoj karaktera svojih građana tako da mogu u danom času svladati poteškoće? Društvo napredno i visoko civilizirano koje koči i zatvara individualnu agresivnost ne pružajući svojim članovima mogućnost da je produktivno i prihvatljivo kanaliziraju?

80 ROSSI, L., *Suicidio e colpevolezza*, str. 279.

81 ONDJE, str. 280; ISTI, *Suicidio*, str. 1016.

82 Lk, 37–38; Mt 7,1–2; Rim 2,1–11; 14,10–12.

83 UGLEŠIČ, BORČIČ, BOKUN, *Suicidi mentalnih bolesnika, Osnove prevencije samoubojstva u Jugoslaviji*, Radovi instituta za proučavanje i suzbijanje alkoholizma i drugih narkomanija u Zagrebu, Sv. 4,65,50. Zagreb 1973.

Ne bi bilo pošteno općenito okrivljavati društvo da bismo sebi našli alibi. Ne treba se posipati po glavi lažnim pepelom, ali se svatko treba iskreno pitati: „Da sam bio manje zauzet mislju na sebe, manje egoista, manje neosjetljiv i slijep na boli drugih; da sam bio manje neumoljiv sa svojim „ne”, možda ispravnim, ali pogrešnim u času i načinu, izrečenim bez razumijevanja i ljubavi, a da druge nisam pripremio da ih prihvate; da sam drugoga bolje shvatio, ispričao, oprostio mu, kad je možda očekivao moju samilost i moje povjerenje da se vrati nadi i životu: da li bi se on i onda ubio?” U životu nije dovoljan kruh, mjesečna plaća, odijelo i kuća, potrebni su darovi duha. „Stoga, kad god se tko ubija, uvijek postoji netko tko mu pomaže da se ubije, bar prisutnošću koju je trebao pružiti a uskratio ju je. Bit će, dakle, dobro da pažljivo gledamo oko sebe da bismo otkrili osobu koja već godinama iz dana u dan živi kraj nas, i koja nas kroz sve te godine očekuje da još pružimo prisutnost koja će joj pomoći da živi”⁸⁴.

5. PROFILAKSA (PREVENCIJA, SPREČAVANJE)

Tako smo dotakli i pitanje *profilakse* (prevencije, predusretanja, sprečavanja) samoubojstva, koja je u sebi slojevita, odnosno provodi se u tri etape: *primarnoj* (prevencija), *sekundarnoj* (intervencija) i *tercijarnoj* (postvencija).

Primarna etapa nastoji utjecati na okolnosti koje stvaraju neurotički i djelomično psihotički temelj eventualne samoubilačke dispozicije. *Sekundarna* čuva, vodi i liječi one osobe koje su već očitovale samoubilačku namjeru. *Tercijarna* je najneposrednija i ona pruža urgentnu somatsku pomoć osobama koje su pokušale samoubojstvo⁸⁵. Razumljivo, tercijarnu mogu provoditi i pružati osobe i institucije od struke, ali se zato šira zajednica, i društvena i crkvena, mogu uključiti u pružanju pomoći u prve dvije etape. Iako kod nas Crkva i njezini službenici nisu službeno uključeni u ovaj vid pomoći ugroženim osobama i sredinama, kao što je to slučaj u drugim zemljama⁸⁶, svi priznaju da je u ovoj akciji njihova pomoć od velike koristi⁸⁷.

Kao što statistike pokazuju, sama pripadnost nekoj religioznoj zajednici još uvijek nije jamstvo protiv samoubojstva. Kršćanima su ipak poznata čudesa koja može činiti vjera strpljivim i smirenim prihvaćanjem životnih iskušenja. Protiv širenja pošasti samoubojstva najdjelotvornije sredstvo jest religiozno shvaćanje života, odgajanje u podnošenju njegovih teškoća, otkrivajući u njima sredstva čišćenja i uzdignuća Bogu. Život treba shvatiti kao dar, treba gajiti duh vjere i kršćanske hrabrosti.

---

84 CIATTAGLIA, C., *I suicidi*, u: *L' Osservatore Romano*, od 29. 4. 1961, str. 3.

85 MILČINSKI, L., *Kristična pitanja prevencije samoubojstva*, u: *Osnove prevencije samoubojstva u Jugoslaviji*, Materijali Prvog jugoslavenskog simpozija o prevenciji samoubojstva, Zagreb 1973, str. 15 sl.; Usp. KAPAMADŽIJA, B., *Samoubistvo zašto? Prepoznavanje samoubojstva*, u: *Elikvir* 43, 1975, 4, 65-67.

86 RINGEL, E., *Osnovi savremene profilakse samoubojstva*, u: *Osnove prevencije samoubojstva u Jugoslaviji*, str. 7-13.; Usp. MILČINSKI, L., *nav. čl.*, str. 18.

87 MILČINSKI, L., *nav. čl.*, str. 18.

Uskraćenjem sprovoda i nekim drugim kaznenim mjerama Crkva želi odgajati vjernike, no žalosno bi bilo kad bi to u nekim sredinama ostalo jedino sredstvo odgoja. Samoubojstvo je prelazno, priljepčivo, zato u zajednici o njemu treba kritički razmišljati. Upravo u toj perspektivi postavlja se pitanje da li je prikladno dopustiti samoubojici religiozni obred. Vjerski obred nije slavlje pokojnikove vjere, nego proslava smrti i uskrsnuća Kristova za pokojnika i poziv prisutnih na vjeru. Možda bi aktualnom raspoloženju najviše odgovaralo olakšati dopuštenje vjerskog obreda, ukoliko se to ne protivi cijelom prethodnom životu pokojnika. Tom zgodom trebalo bi izričito zazvati božansko milosrđe nad ovaj gest koji ne želimo suditi, ali koji nipošto ne želimo ni odobriti⁸⁸.

Svi ti oblici „*psihosocijalne pomoći*” što je pružamo „ne teže toliko za nekim spektakularnim sniženjem broja samoubojstava, već žele u prvom redu pomoći svakome koji je sklon samoubojstvu; žele da mu budemo oslonac na putu u ostvarenju njegove ličnosti, umjesto da bude prepušten sam sebi dok klizi u propast”⁸⁹

Činjenica da stav prema samoubojstvu (i eutanaziji) i čestoća ovih pojava u velikoj mjeri ovise o određenoj kulturi, veliki je izazov svima koji su prihvatili kršćansko poslanje da budu „sol zemlje i svjetlo svijeta”. Moralni principi ne smiju se jednostavno prilagođavati kulturama, nego treba kulture reformirati i obnoviti u skladu s višim i trajnijim principima. Ako možemo promijeniti vrijeme, nemojmo se zadovoljiti s time da svijetu pružamo kišobrane, kaže B. Haering⁹⁰.

RIASSUNTO

Nell'epoca moderna il fenomeno del suicidio sta suscitando l'interesse sempre più vivo tanto a causa dell'accrescimento dell' »Indice« dei suicidi quanto a causa delle forme nuove di questo ai quali non si possono applicare i criteri del passato. – Nella seconda parte abbiamo esposto una delle più gravi questioni, cioè quella delle cause (i motivi) del suicidio. Ci sono le spiegazioni vari delle cause: alcuni dicono che il suicidio è l'effetto dello squilibrio mentale, gli altri indicano i fattori sociologici, gli altri invece citano i fattori vari psico-sociologici; ma molti suicidi si devono spiegare separatamente. Un psicologo svedese ha bene detto che »del comportamento suicida ormai si sa tutto, salvo una cosa: perché la gente si toglie la vita«.

Nella terza parte dopo la breve esposizione biblica, abbiamo esposto gli argomenti etico-teologici contro il suicidio della teologia tradizionale. Oggi molti difendono l'irresponsabilità del suicida di tale atto accusando l'ambiente e la società stessa, ma spesso la responsabilità è reciproca. Nell'azione pastorale bisogna prendere parte della profilassi comune che nel suo modo di agire è primaria (la prevenzione), secondaria (l'intervenzione) e terziaria (la postvenzione).

88 DAVANZO, G., *Etica sanitaria*, Editrice Ancora, Milano 1976, str. 177.

89 Usp. RINGEL, E., *Presidential Adress. Vth International Conference for Suicide Prevention*, London 1969.

90 Usp. HAERING, B., *Liberi e fedeli in Cristo, Teologia morale per preti e laici*, T.3., EP, Roma 1981, str. 124.